

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
ГОДИНА LXVI 2015

СКОПЈЕ
2015

Македонски јазик	ГОДИНА LXVI	стр. 1–360	Скопје 2015

Еленка Стоевска-Денчова	
Лексемата <i>rod</i> во македонскиот јазик	127
Гоце Цветановски	
Етимологијата на неколку лексеми од занаетчиството во македонските дијалекти	133
Дијана Петровска	
Од лексиката на тетовскиот говор од областа на казанчиството	143
Блага Панева	
Консонантските групи во македонскиот јазик (стандард и дијалекти)	157
Валентина Нестор	
Суфикси од словенско потекло во говорот на областа Девол (Албанија)	165
Весна Миовска	
Патронимиски ојконими во Кривопаланечко	173
Зоран Спасовски	
Карактеристики на турската топонимија во Р. Македонија и нејзиното влијание врз македонската топонимија	183
Убавка Гајдова, Елка Јачева-Улчар	
Суфиксот <i>*-ina</i> како зборообразувачки во текстовите на Блаже Конески во корпусот „Гралис“	193
Симона Груевска-Маџоска, Васка Ташова	
Фоностилемите во прозата на Драги Михајловски	205
Светлана Јакимовска	
Функцијата на лексиката во расказот <i>Samsung</i> од Ранко Младеноски	217
Виолета Николовска	
Ги разбираме ли метапораките?	225
Васка Ташова	
Метафората од лингвистички аспект	231
Елени Бужаровска	
Дистрибуција на стратегиите за релативизација во стандардниот македонски јазик	241
Димка Митева	
Некои опсервации во врска со развојот на глаголската форма со има / нема во македонскиот јазик	257
Свето Тоевски	
За јазичниот пуризам во македонскиот јазик	265

ФУНКЦИЈАТА НА ЛЕКСИКАТА ВО РАСКАЗОТ *SAMSUNG* ОД РАНКО МЛАДЕНОСКИ

Апстракт: Расказот *Самсунг* е најдолгиот расказ во збирката *Чуварот на тајната* од Ранко Младеноски. Позициониран централно во оваа збирка, расказот се одликува со специфична структура и претставува врзно ткиво кое ги обединува расказите кои му претходат и следат по него. Со цел да ги обедини минатото и сегашноста, реалното и фантастичното, авторот користи специфични лексички средства, кои ќе бидат предмет на анализа на овој труд. Всушност, архаичните зборови нè враќаат во минатото, а, пак, напоредната употреба на архаизмите со современи зборови ја илустрира умствената драма на главниот лик. Конечно, забележителна е и употребата на дијалектизми кои ја лоцираат нарацијата во западните предели на Македонија.

Клучни зборови: лексика, архаизми, црковнословенизми, турцизми, дијалектизми, современа лексика

Вовед

Расказот *Samsung* е најдолгиот расказ во делото *Чуварот на тајната* од Младеноски. Расказот се одликува со специфична структура и, се чини, претставува еден вид мост помеѓу расказите кои му претходат и оние кои следуваат по него.

Имено, станува збор за расказ со сложена структура поделен во 11 поглавја кои започнуваат со –5, а завршуваат со редниот број 5, а среде нив има и поглавје со број 0, за кој самиот директор на душевната болница вели: „И онаа нула, која обично не значи ништо, овде значи. Уште една душа е тоа“ (Младеноски 2008: 83). Во секое од поглавјата наизменично се редат раскажувачите во прво лице, умоболниот, кој во својата болничка соба се присетува на своето злодело – убиството на девојка која престанала да му ја возвраќа љубовта; потоа преку писанието, кое тој го наоѓа, раскажува и некој дамнешен светител, отецот Дамјан, кој се воздржал од ваквото искушение; а конечно, раскажува и гуштерот кој од една дупка во „пештерата“ го набљудува, како што вели тој, „сверот човечки“. Ваквата структура дополнително се усложнува кога во рамките на едно поглавје, раскажувачот преминува од минатото кон сегашноста или обратно, при што преминот е означен со знакот *, додека пак конечниот излез од светот на умоболниот е означен како кусо, дополнително поглавје ***.

Житието на отец Дамјан

Особено интересно за лексичка анализа е поглавјето –4 посветено на „првиот живот“ од животот на отецот Дамјан. Ова поглавје завршува со кус текст напишан со црковнословенски букви, извадок од житието на отецот Дамјан. Ваквото житие е преземено од авторот, проширено и адаптирано, но и одделено од другите поглавја, благодарение на специфични лексеми. Имено, житието на отецот Дамјан е „мешавина“ од црковнословенизми, архаизми и дијалектизми. Дијалектните лексеми потекнуваат од охридско-струшкиот регион, како на пример: *свешта, спастри, кафтење*. Кон овие дијалектни лексеми можеме да го додадеме и изразот *пазарот се расипа*, карактеристичен за овој регион.

Во расказот среќаваме турцизми, црковнословенизми и архаични зборови од народниот јазик. Турцизмите како *аманет, есан*, кои не се застапени во голем број во ова житие, го дополнуваат архаичниот тон на житието.

Од друга страна, во многу поголем број се застапени црковнословенизмите и архаичните зборови од народниот јазик.

Црковнословенизмите се препознатливи и по падежните форми, па така се зборува за животот на *окаанога Дамјана* (во генитив) или елементот *богу* во сложенката *богугодно*. Има и други црковнословенизми како *глобока бездна, ежесдневна*, а и други зборови како *писание*, на пример. Интересно е да се спомене дека за да се долови духовниот амбиент – исповед на еден свет отец, извршена е и адаптација во однос на формата на лексемите, односно воведени се ортографски промени кои не се карактеристични за стандардот. Тоа се

¹ Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, svetlana_jakimovska@yahoo.com

однесува, пред сè, за оние моменти кога се споменува името Божјо, и е напишано со голема буква, потоа атрибутите, кои потекнуваат од црковнословенскиот, но кои тука се употребени на стандарден јазик како *Седржител* и *Сетворител*, сполај му *Нему, лето Господово, Тој, Преблагиот*; дури и атрибутот на отецот Наум *Чудотворец* е напишан со голема буква. Големата буква во атрибутот на овој светител, има своја функција во рамките на расказот, затоа што најголем пиетет му се оддава токму на свети Наум (заштитникот и исцелителот на умоболните) кој го избавил отецот Дамјан од искушението. Од друга страна, пак, *измаилите*, архаичен назив за Турците османлии е напишан со мала буква, поради нивните злодела, поради тоа како би ги доживеал и самиот отец Дамјан кога би ги споменал во своето житие.

Понатаму, во духот на православието, се избегнува да се спомене името на ѓаволот во рамки на житието и тој се нарекува *зерзевул лукав, темниот, нечесниот, нечестивиот*. Називот, кој според христијаните треба да се избегнува, затоа што на тој начин се повикува, споменат е само во еден миг, во моментот на искушението, кога тој самиот, се чини, бил присутен, па напрасно е да се користат еуфемизми.

Ако се осврнеме на личните имиња во ова житие ќе видиме дека и тие се во функција на нарацијата. Така, раскажувачот е отецот Дамјан, што е подлога за антиподот – Демијан, се споменува и отецот Тимотеј, име кое нè упатува на православниот контекст, додека девојката во која бил вљубен отецот Дамјан е Ефросинија, старо македонско женско име, кое, пак, нè враќа назад во времето.

Во овој дел од житието започнува да се насира една тенденција во однос на употребата на лексемите која е најизразена во житието – антипод, она на отецот Демијан. Имено, уште во ова житие, одредени лексеми кои се дел од современото се дадени во архаизирана форма. Таквата архаизираност се изразува или преку старословенските форми на *-ие* или *-ние*² кои, според јазичарите, важат за непродуктивни во современото јазик (*полнолетие*) или се дополнително обременети со својата форма како сложенки (*душеболие*).

Покрај сложенките карактеристични за црковнословенскиот јазик, кои во најголем дел веќе беа споменати, како *Сетворител, Седржител, богугодно*, среќаваме и архаизми карактеристични за народниот јазик, како: *Величетврток, светиш, личотија, заблазнува, се битисува* (со значење *заврши, сконча*).

Бидејќи во овој дел од расказот се обработува православна тематика неизбежно е да се сретнат термини со различно потекло, како, на пример, називите за чинови како *дијак, јеромонах* кои потекнуваат од старогрчкиот јазик.

Интересна е по својата форма и лексемата *темничииште*, аугментатив од *темница*, кој има современа нијанса и претставува единствен мост во житието кој се подава од минатото кон современоста, сегашноста.

Житието на Демијан

Пандан, антипод на житието на отецот Дамјан е житието на отецот Демијан, претставено во поглавјето број два, *вториот живот*. Во самиот вовед забележителна е паронимиска игра во однос на личните имиња, при што, блискоста на имињата Дамјан и Демијан ги поврзува сличната природа на искушението со кое биле соочени, додека, пак, разликата јасно укажува на тоа дека Дамјан е слуга на Господа, додека Демијан, не одолеал на искушението, па и по името свое тој е познат слуга на Сотоната. И ова „житие“, како и претходното завршува со кус текст на црковнословенски, идентичен со претходниот, со исклучок на името на Дамјан кое станува Демијан како и на годината –1999. Лексиката употребена во ова поглавје е целосно во функција на едно парадоксално „современо житие“ напишано од грешник. Имено, во него паралелно се употребуваат современата лексика и архаизмите, како и црковнословенски темнини и зборови со црковнословенска форма.

² Кирил Конески (2003: 79) ја разгледува наставката *-ие* како зборообразувачки елемент. Тој истакнува дека станува збор за архаизирана наставка и дека зборовите во кои таа најчесто се јавува означуваат апстрактен поим. За наставката *-ние* зборува и Блаже Конески (1981: 263). Тој смета дека и двете наставки *-ние* и *-ие* се непродуктивни и означуваат апстрактни поими.

Уште на почетокот се среќаваме со сложенка, антипод на сложенката *богугодно* – *ѓаволугодно*, кованка на авторот. Кованка на авторот е и *црковно-македонскиот* јазик. Авторот експериментира со формата на лексемите кога го споменува *еднокрилието* на автобусот. Експериментот во овој случај се однесува на употреба на ваква форма „резервирана“ за апстрактни поими, за да се означи конкретен концепт. Игри во однос на опсегот на лексемите среќаваме во полисемиската игра на почетокот на поглавјето каде се упатува на двете значења на глаголот *вика* – *нарекува* и *повикува*.

Од црковнословенските термини ги среќаваме: *раб*, *чрви*, *злодејание*, *скончание*. Потоа, одредени лексеми од црковнословенскиот се препознатливи по употребата во контекстот: како што е на пример, глаголот *согрешува* или пак придавката *преблага* (душа). На овој контекст припаѓа и глаголот *проштава*, дел од народниот јазик. Употребата на глаголските форми исто така потсетува на текстот на Библијата. Како што во Гenezата „*би утро, би ден...*“ (Свето писмо 2006: 9) така и „*И скончание би на моето житие гнасно и тажно*“ (Младеноски 2008: 79).

Духот во кој се пишуваани житијата, како и во претходното житие е доловен со употреба на голема буква онаму каде што тоа не е предвидено со стандардниот правопис. Грешникот ја споменува *милоста Божја*, а света Богородица е именувана само со нејзиниот атрибут со голема буква *Пречиста*.

Архаизми се и лексемите *скрб*, *цутар* и турцизмот *фодулук*...

Современата лексика, показател за времето на раскажувањето, е исто така присутна во ова поглавје. Вештерката јава *правосмукалка*, а се брбори во *биртија*. Потоа, во „житието“ се споменува и автобус, но тоа не е обичен автобус, туку *автобусиште*, кое, слично на аугментативната форма *темничииште*, навестува нешто многу грдо. Од друга страна, деминутивот *носе* е поврзан со „... *милина невидена, благост човечка во градите*“ (Младеноски 2008: 78).

На современото нè потсетуваат и податоците за техничкото уредување, со кое двете житија се одделуваат од останатиот текст, односно *форматот А4*, фонотот *Македонско Обло*, како и *120-грамската хартија*.

Грешникот и гуштерот

Спецификите на лексиката во двете житија е неминовно определена со литературниот жанр на овие две поглавја. Останатите поглавја, пак, се главно размислувања, исповеди на умоболниот или монолози на гуштерот кој го набљудува. Раскажувачот во овие поглавја, користи навистина специфична синтакса, подражавајќи го текот на мислите на умоболниот, но, сепак, забележително е дека не ја користи толку зачестено специфично обоената лексика. Јазикот што го среќаваме во овие поглавја е современ, македонски јазик, чиј ритам и промената на местото во рамките на именската група (придавката следува по именката) даваат извесна поетичност на севкупниот стил.

Времето сегашно, во овие поглавја, е јасно нагласено со лексика, специфична за нашето секојдневие, препознатлива по кратенки (поради динамичноста на времето во кое живееме) како што е кратенката МРТВ. Среќаваме уште две кратенки, но од англиското говорно подрачје CNN, MTV, повторно називи на медиуми. Конечно, по својата специфичност, по латиничните букви се издвојува и самиот наслов *Samsung*, назив за марка на телевизор. Ваквите лексеми имаат улога на некој вид временски патокази кои јасно нè упатуваат кон ликот и моментот на раскажувањето. Не треба да се превиди дека иако англиските лексеми се туѓи за нашиот јазик, и по формата и по содржината, односно упатуваат на туѓи културни елементи, во еден момент, авторот ја одомаќинува лексемата *Samsung*, ја помакедончува со бладањето на умоболниот, кој преку *Samsung*, *Samsun*, *Samsu*, *Sams*, на крај останува *Sam*. Одомаќинувањето на оваа странска лексема не го гледаме само преку фактот што, иако со латинична форма, зборот го има она значење како кога би бил напишан кирилично, туку, и со фактот што во два наврати авторот ја пишува оваа лексема со кирилични букви и тоа членувано *самсунгот*. Така, насловот, централната лексема во ова дело добива повеќеслојно

значење, тоа е и телевизор, но и самотија, самост, која главниот лик ја натоварува врз плеките и ја носи со себе во пустелијата.

Низ целиот расказ, ваквата современа лексика се преплетува со архаичната.

Функцијата на архаизмите во останатите поглавја од расказот не е идентична со нивната функција во житијата. Имено, во првото житие, тие соодветствуваат на времето кога тоа е пишувано, додека во второто житие, тие соодветствуваат на духот во кој се пишуваат житијата воопшто.

Архаизмите во овие поглавја најчесто имаат две функции. Имено, турцизмите соодветствуваат на стилот на раскажувачот, тие може, но и не мора да упатуваат на минатото. Така, во воведниот дел од првото поглавје, се раскажува за вториот милениум, но, времето е *јаланциско*, на кое „*Му дојдовме до акот, а алот не му го видовме*“ (Младеноски 2008: 60). Телевизорот, самсунгот нема *екран* туку *џам*, а еден летен ден, вели главниот лик, „*Сонцето кувет зело*“ (Младеноски 2008: 71).

Во минатото нè враќа *јатаганот*, и турцизмите: *аскер*, *иљач*, *дизаси*.

Црковнословенизмите, исто така, проникнуваат онаму каде што се споменуваат религиски елементи, што значи ги има и во сегашноста и во минатото. Бројот на црковнословенизмите расте кога нарацијата се доближува кон минатото, кон житието на отецот Дамјан. За него житието е и *писание*, *дважди* *срочувано*.

Во сегашноста, главниот лик не се воздржува од употреба на црковнословенски лексеми и во најсекојдневни ситуации. Така тој „*Сосерџателно се обспнува..*“ (Младеноски 2008: 61) или вели дека гревот му ја гризе душата како „*чрви гнасни*“ (Младеноски 2008: 67). Размислувајќи се прашува и си дава *одвет*, а сеќавајќи се на својот грев тој зборува за „*рождество на злодеј*“ (Младеноски 2008: 60). Лексемите *митарства* и *митници* се споменуваат веднаш по даноците. Така, овие лексеми, карактеристични за црковнословенскиот повторно стануваат актуелни, при што даноците се поврзуваат со материјалното, со парите, додека митарствата и митниците се однесуваат на духовниот данок што главниот лик треба да го плати поради својот грев.

Црковнословенизмите во целиот расказ се предмет на неолошка креација, авторот си поигрува со старите форми за да оствари нови значења, а со тоа и особени стилски ефекти. Неретко тоа се случува преку создавање на антоним на веќе востановен црковнословенизам. Така, покрај *лета Господови* среќаваме и *зими Господови*, затоа што главниот лик живее во темна и студена ќелија.

По углед на црковнословенскиот кој изобилува со сложенки, во расказот исто така среќаваме сложени зборови кои неретко потсетуваат на црковнословенскиот, како што е *полуосветление*.

Наспроти вообичаената сложенка *срцебиење* во расказот ја среќаваме *срцебиеж*.

Кога станува збор за лексемите кои упатуваат на религиозни концепти неодминливо треба да се спомене употребата на голема буква, која во овој расказ е недоследна. Имено, во најголемиот број случаи називите Господ, Бог, како и атрибутите и заменските форми кои се однесуваат на овој назив се означени со голема буква. Сепак, во еден од монолозите на грешникот, среќаваме три атрибути за Господ – *семоќен*, *седржител* и *сеприсутен* кои се напишани со мала буква. Ваквото поигрување со ортографијата може да се објасни со контекстот. Имено во овој дел од расказот, главниот лик ги оспорува атрибутите, па се чини дека на тој начин, со употреба на мала буква го потврдува својот сомнеж во „...*оној што се прикажува за творец семоќен, за седржител сеприсутен*“ (Младеноски 2008: 68).

Во однос на употребата на архаизмите, низ целиот расказ се среќаваме со една константа, а тоа е постојаната употреба на народните називи за месеците, кои ниту еднаш не се дадени во нивната современа форма. Во таа смисла, и во житијата, но и во другите поглавја настаните се случуваат во *џутар*, *сечко*, *коложесг...* Ваквата употреба на називите на месеците, која не е определена со контекстот упатува на личниот однос на авторот кон овие називи, односно негово лично претпочитање на архаичните форми во однос на современите.

Се разбира дека, употребувајќи ги архаичните називи низ целиот расказ тој создава ефект на фантазмагоричност, на проникнување на минатото и сегашноста.

Дијалектните зборови од западните македонски говори се среќаваат исто така, како проблемсоци, на одредени места во расказот. Нивното присуство е најзабележително кон крајот на поглавјето број 1 кога главниот лик, за миг, се навраќа кон детството па ја споменува „*светата лекојта вода*“ (Младеноски 2008: 83) над селото од детството, небаре навраќањето кон детството е навраќање и кон јазикот што тогаш се зборувал. При едно такво навраќање кон себе си, прашањето од стандардниот јазик *Зошто* повторено повеќе пати станува дијалектна архаична форма *За ошто*, со изместено, проширено значење, која потсетува на прашањето на Пејчиновиќ (1970: 7) „*Пошто не смо христијани, а за ошто сме?*“. Преостанатите дијалектизми не се групирани, туку само наместа се среќаваат низ текстот. Тоа се исто така зборови од западните говори: *далги, внутрини, прудолу, цепутка* или глаголот *се пули*. Во архаични, воедно и дијалектни зборови спаѓаат и лексемите *пека, поштук*.

Во реалната реалност

Последното поглавје кое не носи број туку само знак *** претставува всушност излез од главата на умоболниот и влез во „реалната реалност“. Во ова поглавје зборуваат директорот на душевната болница и братот на болниот. Лексиката во ова кусо поглавје е повторно во функција на нарацијата. Во него не се среќаваат турцизми, црковнословенизми, освен во оние неколку реда во кои се наслушнува бладањето на умоболниот. Реалноста има форма на дијалог, доминираат лексемите кои означуваат конкретни концепти, кои не се стилски обоени.

Заклучок

Предмет на интерес во овој труд е функцијата на лексемите во еден расказ во кој нарацијата се движи без некој посебен ред од минатото во сегашноста и обратно, од реалното кон нереалното и обратно. Анализата покажа дека за да биде успешно ваквото патување низ времето и нереалното, основна алатка со која се служи авторот мора да биде лексиката.

Во овој расказ лексиката може да се подели во неколку групи: архаизми, дијалектизми и современа лексика. Архаизмите најчесто се зборови од турско или од црковнословенско потекло. Интересно е за турцизмите што се користат не само кога раскажувачот се навраќа кон минатото туку и кога раскажува за сегашноста, небаре самите турцизми нè упатуваат на збрката во главата на главниот лик кој не знае во кое време живее. Присуството на црковнословенизмите во овој расказ е неизбежно наметнато од самата негова тема, прашањето за искушението, гревот и избавувањето како и со литературниот жанр – двете житија вметнати во раскажувањето. Особено интересно е да се нагласи дека авторот си поигрува со старите форми, кои важат за непродуктивни во современиот јазик за да создаде нови, или по пат на антонимија *богугодно-ѓаволугодно*, или пак со наставката *-ие* (во сложенки како *еднокрилие*).

Како што веќе споменавме, мешањето на архаизмите со современите зборови, со кратенки, називи на медиуми, на марки, заемки од англискиот јазик ја одразува умствената збрка на главниот лик.

И додека современата лексика и архаизмите имаат улога на временски показатели, дијалектизмите имаат улога на просторни показатели, кои ја лоцираат нарацијата во западните краишта на Македонија, во охридско-струшкиот регион.

Литература

Белчев Толе 2002: *Речник на странски зборови во македонскиот јазик*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.

Десподова Вангелија 1999: *Старословенско-македонски речник*, Матица македонска, Скопје.

Конески Блаже 1981: *Граматика на македонскиот јазик*, Култура, Скопје.

Конески Кирил 1993: *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Филолошки Факултет „Блаже Конески“, Скопје.

Макаријоска Лилјана 2013: „Црковнословенските лексички елементи во романите на Драги Михајловски“, *Спектар*, бр. 62, Институт за македонска литература, Скопје.

Минова-Гуркова Лилјана 2003: *Стилистика на современиот македонски јазик*, Магор, Скопје.

Младеноски Ранко 2008: *Чуварот на тајната*, Современост, Скопје.

Мургоски Зозе 2005: *Речник на македонскиот јазик*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

Пејчиновиќ Кирил 1970: *Избрани текстови*, Македонска книга, Скопје.

Свето писмо 2006: *Свето писмо (Библија)* Македонска православна црква, Скопје.

Таковски Јован 1999: „Терминологија од областа на теологијата“, *Македонска терминологија*, бр. 102, МАНУ, Скопје.

Толковен речник на македонскиот јазик I–VI, 2003=2015, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Ширилова Велика 2001: *Голем лексикон на странски зборови и изрази*, Топер, Скопје.

Skok Petar 1971: *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb.

Summary

The novel *Samsung* is the longest novel in the contemporary work “*The secret keeper*” by Mladenoski. Centrally located in this collection of short stories, the novel has a specific structure and it represents a connective tissue unifying the novels that precede and follow it. In order to unify the past and present, the real and fantastic, the author uses specific lexical resources that will be analyzed in this paper.

In fact, the author uses archaic, Turkish or old Slavonic words in order to take us back in the past, or he mixes these archaic with contemporary words in order to present the main character’s mental drama. Finally, the author uses some dialectal words that locate the narration in the Macedonian western regions.